

eser (*Şia'nın Kur'an, İmamet ve Takiyye Anlayışı* [Ankara 1984]) başka dillere de tercüme edilmiştir. **3. eş-Şî'a ve Ehlü'l-beyt** (Lahor 1983, 1984). Editörü olduğu *Tercümânü'l-ḥadîs* dergisinin özel sayısı olarak basılan kitap (XIII/1, January 1982) çok rağbet görmüş ve dokuz ay içinde beş defa basılmıştır. Kitapta genel olarak mevcut Şia'nın Ehl-i beyt'i temsil edemeyeceği düşüncesi işlenmektedir. **4. eş-Şî'a ve'l-Ḳur'ân** (Lahor 1983). Yine *Tercümânü'l-ḥadîs*'in özel sayısı olarak basılmıştır (XIV/1, January 1983) ve büyük oranda, Şii müellifi Hüseyin b. Muhammed Takî en-Nûrî et-Tabersî'nin *Faşlü'l-ḥiṭâb fî işbâti tahrîfi kitâbi Rabbi'l-erbâb* adlı eserindeki (Tahran, ts.) görüşleri çürütmek amacıyla yazılmıştır. Tabersî'nin eserine gerek Şiiler'den gerekse Sünniler'den çok sayıda kişi reddiye yazmıştır. Şii araştırmacı Seyyid Murtaşâ el-Askerî, *el-Ḳur'ânü'l-Kerîm ve rivâyâtü'l-medreseteyn* adıyla hazırladığı üç ciltlik kitabın son cildini (*Münâkaşatü mâ ze'amehü'l-Üstâz İḥsân İlähî Zahrî, elf ḥadîs Şî'i fî tahrîfi'l-Ḳur'ân ve beyânü zeyfi me'd-de'âhu*, Tahran 1999) İlähî'nin eserindeki iddialara ayırmış, bu iddiaları bütün ayrıntılarıyla tartışmıştır. **5. eş-Şî'a ve't-teşeyyüf: Firaḳ ve târiḥ** (Lahor 1404/1984). *Tercümânü'l-ḥadîs*'in özel sayısı olarak (XV/1, January 1984) 30.000 adet basılan bu kitap da çok rağbet görmüş, başka dillere de çevrilmiştir. Eserde başlangıcından son yüzyılda aldığı şekle kadar Şii'lik ayrıntılı biçimde incelenmiş, Şii inancının dayandığı esaslar eleştirel bir gözle ele alınmıştır. **6. er-Red (dü'l-Kâfi) 'alâ muğâletâti'd-duktûr 'Alî 'Abdilvâhid Vâfi fî kitâbihi Beyne's-Şî'a ve Ehlî's-sünne** (Lahor-Kahire 1405/1985). Müellif bu eserini, 1984'te Mısır'a yaptığı seyahat esnasında haberdar olduğu Vâfi'nin *Beyne's-Şî'a ve Ehlî's-sünne* adlı kitabındaki bazı iddialara cevap vermek, yanlış bilgileri tashih etmek maksadıyla Mısır'da yazmaya başlamış ve Lahor'da tamamlamıştır. **7. el-Bâbiyye: 'Arz ve naḳd** (Lahor 1978, 7. bs., 1984). Geniş bir mukaddimeyle dört bölümden meydana gelen kitapta Bâbilik bütün yönleriyle ele alınmaktadır. **8. el-Bahâ'iyye: Naḳd ve tahlîl** (Lahor 1980; 6. bs., Lahor-Kahire 1985). Aralarında Bâbilîğin devamı olan Bahâ'îliğe dair eserlerin de bulunduğu 300 kadar kaynaktan yararlanılarak hazırlanmış ciddi bir araştırmadır. **9. el-Birelviyye: 'Aḳâ'id ve târiḥ** (Lahor 1984). Ahmed Rızâ Han Birelvî tarafından Hindistan'da kurulan fırkanın oluşumu,

temel fikirleri, tekfire yönelik fetvaları ve efsanevî hikâyeleri hakkında beş bölümden meydana gelen kitap Atâurrahman Sâkib tarafından Urduca'ya (*Birelviyyet: Târîḥ u 'Aḳâ'id* [Lahor 1408/1988, 1991]), Vesile es-Selefiyye (Waseelatus Salafiyyah) tarafından İngilizce'ye ("Barailviyyah, History and Aqeedah") çevrilmiştir. Birelvî cemaatinden Abdülhakîm Şeref Kâdirî eser için *İḥsân İlähî Zahrî ki Kitâb 'el-Birelviyye' ka Tahkîki ve Tenkîdî Cârîze* adıyla bir reddiye kaleme almıştır (Lahor 1995). **10. el-İsmâ'iliyye: Târîḥ ve 'aḳâ'id** (Lahor 1405/1985, 1406/1986). Birinci derecede kaynaklara dayanan hacimli bir çalışmadır. Burada eski İsmâilîliği ele alan yazar, modern dönem İsmâilîliği hakkında da "İsmâ'iliyye el-cedide" adıyla bir çalışma yapmayı düşünmüşse de bunu gerçekleştirememiştir. **11. et-Taşavvuf: el-Meşe' ve'l-meşâdir** (Lahor 1406/1986). **12. Dirâsât fî't-taşavvuf** (Lahor 1409/1988) (Arapça kitaplarının geniş tanıtımı ve kitaplar hakkındaki eleştiriler için bk. Ali b. Mûsâ ez-Zehrânî, s. 135-206). **Urduca: Mirzâ'iyet aor İslâm** (2. bs., Lahor 2014) (müellifin *el-İ'tisâm, Ehl-i Ḥadîs ve Tercümânü'l-ḥadîs* dergilerinde çıkan Kâdiyânîlik'le ilgili yazılarının bir araya getirilmesiyle oluşmuştur); *Suḳûḥu Dhâka* (Lahor 1997) (Bengladeş'in Pakistan'dan ayrılıp müstakil bir devlet haline geldiği yıllarda kaleme alınan yazılarından ibarettir); *Kitâbü's-Şalât* (Lahor 1998); *Sefer-i Hicâz* (Lahor 2014); *Aḥbâb-ı Diyobend ki Kerem Fermâ'iyân Ehl-i Ḥadîs Per* (Lahor 2000); *Sîretü'n-nebî* (Kasur, ts. [el Câmia es-Saâdiyye]) (1985'te yapılan bir konuşmanın metnidir); *Maḳâlât-ı 'Allâme İḥsân İlähî Zahrî* (haz. Abdurrahman Mirza Cuvâlvî, Lahor 1988); *'Allâme İḥsân İlähî Zahrî key Yâdgâr İnterviyy* (Lahor 2000); *Ḥuṭabât-ı Şehîd-i İslâm İmâmü'l-'Aşr 'Allâme İḥsân İlähî Zahrî* (haz. Ömer Fârûk Kuddûsî, Lahor 2001, 2004) (toplam yirmi iki konuşmayı içermektedir). İhsan İlähî ayrıca Muhammed b. Abdülvehhâb'ın *Kitâbü't-Tevhîd*'ini ve Abdülazîz b. Bâz'ın *Kitâbü Ḥac ve 'umre*'sini Urduca'ya tercüme etmiştir. Bunların dışında Ehl-i sünnet, Hıristiyanlık, Vehhâbilik, Ehl-i Hadîs, sosyalizm, Hint alt kıtasındaki firkalar hakkında eser yazmakta veya malzeme toplamaktaydı (eserleri için bk. Abdürreşîd Arâki, *Câlis*, s. 360-363; Yûsuf Abdurrahman Mar'aşlî, II, 1709-1710; M. Hayr Ramazan Yûsuf, *Tetimmetü'l-A'lâm*, I, 23).

BİBLİYOGRAFYA :

Ehsan Elahi Zaheer, *Qadiyanat: An Analytical Survey*, Lahor 1975, s. 7-8; Miyân M. Yûsuf Seccâd, *Tezkire-i 'Ulemâ-i Ehl-i Ḥadîs-i Pâkistân*, Siyâlkût 1989, II, 53-55, 72; Câvid Cemâl Daskûvî, *'Allâme İḥsân İlähî Zahrî Şehîd*, Lahor 1990, s. 13, 66-79; Sibtin Leknevî, *Şehîd-i İslâm 'Allâme İḥsân İlähî Zahrî*, Faysalâbâd 1990; M. Eslem Seyf, *Tahrîk-i Ehl-i Ḥadîs Târîḥ key Â'iney meyn*, Faysalâbâd 1994, s. 445, 447-449; Seyyid M. İsmâil, *'Allâme İḥsân aor Ün key Rûfekâ' ki Derdnâk Şehâdet*, Guçrânvâlâ 1996; M. Hayr Ramazan Yûsuf, *Tekmiletü Mu'cemi'l-mü'el-lifin*, Beyrut 1418/1997, s. 26; a.mlf., *Tetimmetü'l-A'lâm*, Beyrut 1422/2002, I, 23; a.mlf., *Mu'cemi'l-mü'ellifine'l-mu'âşirin: Vefeyât 1315-1424/1897-2003*, Riyad 1425/2004, I, 44; İbrâhim b. Abdullah el-Hâzimî, *Mevsû'atü a'lâmi'l-ḳarnî'r-râbi' 'aşer ve'l-ḥâmîs 'aşer el-hicrî fî'l-'âlemi'l-'Arabî ve'l-İslâmî*, Riyad 1419, I, 211, 212-213; Abdürreşîd Arâki, *Câlis 'Ulemâ-i Ehl-i Ḥadîs*, Lahor 2001, s. 356-359, 360-363; a.mlf., *Tezkiretü'n-nübelâ' fî terâcimi'l-'ulemâ'*, Lahor 2004, s. 400-402; Ali b. Mûsâ ez-Zehrânî, *eş-Şeyḥ İḥsân İlähî Zahrî: Menhecühü ve cühüdühü fî takrîri'l-'aḳide ve'r-red 'ale'l-firaḳ el-muḥâlîfe*, Riyad 1425/2004, s. 37-38, 40-43, 48-51, 53, 64-69, 83-90, 109-122, 135-206, 209-286, 289-317, 321-410, 434-820; *Ḥuṭebât-ı Şehîd-i İslâm İmâmü'l-'aşr 'Allâme İḥsân İlähî Zahrî* (haz. Ömer Fârûk Kuddûsî), Lahor 2004, s. 9-10, 12-13, 15-19; M. İbrâhim Mir Siyâlkûtî, *Târîḥ-i Ehl-i Ḥadîs*, Lahor 2004; Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlî, *Nesrû'l-cevâhir ve'd-dürer fî 'ulemâ'l-ḳarnî'r-râbi' 'aşer*, Beyrut 1427/2006, II, 1709-1710; *Mahnâme el-Ḥuuvve ('Allâme İḥsân İlähî Zahrî key Yâd meyn)*, IV/8, Lahor 2006, s. 13-74.

KHALID ZAFARULLAH DAUDI

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI

Avrupa'da
Hitler Almanyası'nın başlattığı
ikinci büyük cihan savaşı
(1939-1945).

I. Dünya Savaşı sonunda imzalatılan Versailles Barış Antlaşması'nın ağır şartlarının Alman halkı üzerinde yaptığı psikolojik etkiyi iyi değerlendiren Adolf Hitler'in izlediği yayılcı siyaset II. Dünya Savaşı'nın temel sebebinin oluşturur. Çok geniş bir alana yayılan savaş sadece Batı dünyasını değil İslâm coğrafyasını da şekillendiren bir önem taşımaktadır. Kuzey Afrika, Rusya, Balkanlar ve Ortadoğu'da yaşayan müslümanlar bu savaşın fiilî etkisini ağır şekilde hissettiler. Hitler'in yayılma siyaseti, Doğu Avrupa'nın geniş düzlüklerini yaşam alanı ilân ederek bu hedefe ulaşabilemek için Fransa ve İngiltere'yi etkisiz hale getirip Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ni ortadan kaldırma planlarıyla başladı. Özellikle iktidara geldiği 1933'ten sonra bu amaca yönelik

olarak statükoya meydan okuması karşısında İngiliz ve Fransız hükümetlerinin yaptırım politikası Hitler'i daha da cesaretlendirdi. II. Dünya Savaşı'nda Almanya, İtalya ve Japonya'nın başını çektiği mihver blok karşısında İngiltere ve Fransa'nın öne çıktığı müttefik blok oluştu. 22 Haziran 1941'de toprakları Alman işgaline uğrayınca Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ve 7 Aralık'ta Japonya'nın Pearl Harbor saldırısıyla Amerika Birleşik Devletleri de müttefik bloka dahil oldu. Savaş Avrupa ve Pasifik olmak üzere temelde iki ayrı büyük cephede cereyan etti. Bununla beraber Atlantik Okyanusu'ndaki U-bot (Alman denizaltısı) savaşlarıyla Avrupa cephesinden çok da bağımsız olmayan Kuzey Afrika'daki mücadeleler savaş içinde önemli bir yer işgal etti. Müttefikler arasındaki iş birliğine karşılık mihver ülkeleri çoğu zaman birbirlerinden bağımsız olarak savaşıyordu.

Hitler'in 1 Eylül 1939'da Polonya'yı işgali ile II. Dünya Savaşı resmen başladı. 31 Mart 1939'da Polonya'nın toprak bütünlüğünü garanti eden İngiltere ve Fransa da 3 Eylül'de Almanya'ya savaş ilân etti. 23 Ağustos 1939'da Almanya ile imzalandığı Saldırmazlık Paktı ile bir ortaklık kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği müttefiklere savaş ilân etmese de 17 Ekim 1939'da Polonya'nın doğu kısmına saldırarak savaşa dahil oldu. Polonya bir ay gibi kısa bir sürede yenildi. Ardından okyanuslardaki ikmal yollarını engellemeye yönelik olarak Atlantik Okyanusu ve Kuzey denizinde seyreden İngiliz gemilerine saldırılarda bulunan Almanya ham madde kaynağı olan Norveç ve İsveç'i de Nisan 1940'ta işgale başladı. İngiltere'nin de katıldığı savaş 3 Mayıs'ta Alman üstünlüğüyle sona erdi. Baltık ülkelerine giren Sovyetler Haziran 1940'ta bu bölgeyi topraklarına ilhak etti.

Alman orduları Mayıs 1940'a kadar büyük bir askerî güçle karşılaşmadı. Hitler'in savaştaki temel hedeflerinden biri iki cephele bir savaştan kaçınma esasına dayanan ve aslında I. Dünya Savaşı'nda şekillenen Schlieffen planını hayata geçirmektir. 23 Ağustos 1939'da Sovyet lideri Stalin ile yaptığı anlaşma gereği Sovyetler'den emin bir şekilde Fransa'ya karşı harekete geçti. Fransa, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'nın kendisine saldırma ihtimaline karşı ekonomik zorluklara rağmen sınırına Siegfried ve Maginot hattını inşa etmişti. Bu sebeple Fransa'nın işgaline ancak Hollanda ve Belçika üzerinden yapılacak bir harekâtle gerçekleşebilirdi.

Belçika tarafsızlığını koruduğundan müttefikler savunma hattını Fransa'nın kuzeyinde oluşturabilirdi. Almanya 10 Mayıs 1940'ta Hollanda ve Belçika'yı işgale başlayınca müttefikler sadece bu yöne doğru hareket edebilirdi. Diğer yandan General Guderian kumandasındaki Alman Panzer Tümeni, Ardenler üzerinden harekete geçip iki günde Meuse nehrine ulaştı. Normal şartlarda buradan tank birliklerini geçirmek mümkün değildi. Müttefikler de bu yönden saldırı beklemiyordu, fakat Hitler'in bu cesur hareketi Alman ordularına Fransa kapılarını açtı. Ardenler üzerinden Fransa'ya giren ordu kuzeye yönelerek müttefik kuvvetlerini arkadan çevirdi. Beklenmedik Alman harekâtı karşısında kapana kısılan müttefik kuvvetleri Fransa'nın Dunkirk Limanı'na doğru çekilmeye başladı. Yaklaşık 340.000 kişilik müttefik ordusunu Luftwaffe'nin (Alman Hava Kuvvetleri) imhasından hava şartları korudu. 27 Mayıs ile 4 Haziran arasında 340.000 civarındaki askerî müttefikler Dunkirk'ten İngiltere'ye naklettiler.

Alman orduları 14 Haziran sabahı Paris'e girmeye başladı. İstifa eden Reynaud'un yerine 16 Haziran'da Mareşal Petain hükümeti kurdu ve Hitler'le 21 Haziran'da ateşkes anlaşması imzaladı. Böylece Almanlar Atlas Okyanusu'ndan Bug nehrine, Pirenelere'den North Cape'e (Norveç'in kuzeyi) kadar olan bölgeye egemen oldu. Artık Hitler Avrupa'nın hâkimiydi. Hitler'le iş birliğini kabul eden Mareşal Petain'in hükümet merkezini Vichy'e taşınmasıyla Almanya İngiltere'ye karşı ciddi avantaj elde etti. 10 Mayıs 1940'ta savaşa giren İtalya'nın Kuzey Afrika ve Akdeniz'deki faaliyetleri karşısında İngilizler daha da zor duruma düştü. Zira Petain Kuzey Afrika'yı, daha doğuda ise Mussolini Libya'yı kontrol ediyordu. Her ne kadar İngiltere, Malta ve Cebelitârik'teki donanma üssünün kontrolünü elinde tutuyorsa da Akdeniz neredeyse Alman-İtalyan gölü haline geldi. İtalyanlar'a destek adına Hitler, General Erwin Rommel'i mihver güçlerinin Kuzey Afrika komutasını üstlenmesi için bölgeye gönderdi.

Hitler Fransa'dan sonra İngiltere'ye yöneldi. Ancak ada ülkesi olan İngiltere'yi işgal edecek Alman donanmasının güvenliği için İngiliz Hava Kuvvetleri'nin (RAF) bertaraf edilmesi gerekiyordu. Bu amaçla 9 Ağustos 1940'ta İngiliz Hava Kuvvetleri üslerine saldırı başlatılan Luftwaffe beklediği sonucu alamayınca 24 Ağustos'ta Londra'yı bombaladı, İngiliz Hava Kuvvetleri de ertesi gece Berlin'i

bombaladı. Hitler'in buna cevabı 4 Eylül'de geldi. Artık Hitler'in hedefi İngiliz şehirleriydi. Adanın güneyinden kuzeyine birçok şehir bombalandı. 17 Eylül'e kadar yoğun biçimde devam eden Alman hava saldırısı bu tarihten sonra azaldı. Mayıs 1941'de Hitler hava saldırısından vazgeçti. İngilizler'in direnci kadar ada devleti olması İngiltere'yi korudu. İlk defa zafer kazanamayan Hitler, bir yandan Balkanlar'a doğru ilerlerken diğer yandan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ni işgale hazırlandı. 28 Ekim 1940'ta Mussolini, Hitler'e bilgi vermeden Arnavutluk'taki birlikleriyle Yunanistan'ı işgale başladı. Ancak İngilizler'in desteğini alan Yunanlılar, İtalyan birliklerini püskürtmenin yanında karşı saldırıya geçerek Arnavutluk'a girdi. Bölgedeki çıkarlarını korumak adına harekete geçen Alman ordusu 1941 yılı başında hızla Balkanlar'a doğru ilerlemeye başladı. 17 Nisan 1941'de Yugoslavya, 24 Nisan'da Yunanistan mihver güçlerine teslim oldu. İngiliz askerleri kısa sürede denizden tahliye edilerek bir defa daha imha edilmekten kurtuldu. Mayıs ayı sonuna gelindiğinde Almanlar, Balkanlar ve Ege adalarının hâkimiydi.

Baltık ve Balkanlar göz önüne alındığında Almanya ile Sovyetler'in savaştaki birlikteliğinin uzun süremeyeceği muhakkaktı. Hitler daha 1940 yazında Sovyet işgalini gündeme getirmiş, Aralık 1940'ta işgal için hazırlık emri vermişti. Uzun hazırlıklardan sonra 22 Haziran 1941'de Wehrmacht, Romanya'dan Baltık denizine uzanan yaklaşık 3000 kilometrelik sınırdan üç ayrı kol halinde Sovyet topraklarında ilerlemeye başladı. İşgalden hemen sonra İngiltere Başbakanı Churchill ve Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Roosevelt'in yardım teklifine Stalin'in olumlu cevap vermesiyle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği müttefik bloka dahil oldu. İngiltere gibi Sovyetler de savaşa Amerika'nın Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu çerçevesindeki yardımlarıyla devam edebilirdi. General Fedor von Bock'un Merkez Orduları Grubu'nun hedefi Moskova'ydı. General Gerd von Rundstedt'in Güney Orduları Grubu Kiev ve Dinyeper'e doğru ilerleyerek Ukrayna'yı ele geçirecek, General Werner Ritter von Leeb'in Kuzey Orduları Grubu da kuzeyde Leningrad'ı ele geçirecek ve Sovyet ordusunu Baltık denizine doğru sıkıştırarak imha edecekti. Bu arada Sovyet topraklarını işgaliyle birlikte Hitler yahudileri toplu katliama tâbi tuttu. Komünist ve Romanlar da Hitler katliamlarından kurtulamadılar. Benzer

katliamlara Alman askerlerine karşı direnen Sırp ve Sovyet partizanları da mâruz kaldı.

Hitler on hafta içinde Moskova'yı ele geçireceğine inanmış ve planını buna göre yapmıştı. Ancak savaş farklı seyretti. Leningrad halkı 1944 yılı başlarında Kızılordu gelinceye kadar şehri savundu. Merkez Orduları Grubu ise kışa kadar Moskova'yı alamadı ve çetin kış şartları altında yaşam mücadelesi verdi. Güney Orduları Grubu birtakım başarılar elde ettiyse de kıştan önce Moskova düşürülüp Kızılordu imha edilemediği için efsanevi Alman ilerleyişi yerini savunma amaçlı saldırılara bıraktı. Hitler'in başarılarının ardında "yıldırım savaşı" (Blitzkrieg) taktiği yatıyordu. Bu taktikte tanklar düşmanı yenilgiye uğratabilecek aslı güç olarak öne çıktı. Piyade dahil diğer bütün savaş araçları tank birliklerinin harekâtını desteklemekte kullanıldı. Hızlı ve âni saldırılarla düşmanın düzenli savunma kurmasını engelleyip süratli bir şekilde imha etme amacını güden bu taktiğin başarılı olabilmesi için iyi bir hava desteği, sağlam bir lojistik ve elverişli arazi şartlarının olması önemliydi. Aralık 1941'den sonra bu şartlar ortadan kalktığından Hitler bu taktikten vazgeçip savunma savaşları vermek durumunda kaldı.

Alman ordusu Moskova önlerinde kışın çetin şartlarıyla mücadele ederken 7 Aralık 1941 sabahı 366 Japon avcı ve bombardıman uçağı Havai'deki (Hawaii) Pearl Harbor'da bulunan Amerikan donanma üssüne saldırdı. Japonlar aynı anda Wake, Guam, Midway, Filipinler ve Hong Kong'a hücum etti. Japonya bu hücumlarla, yer altı ve yer üstü bakımından zengin kaynaklara sahip bölgeyi âni bir saldırıyla bir ay gibi kısa bir sürede ele geçirip etrafında savunma hattı oluşturmayı planladı. İngiltere ve Hollanda'nın bölgedeki donanma gücü zayıftı. Japonya'ya yönelik ciddi tehdit Pearl Harbor'daki Amerikan Pasifik Donanma üssünden gelebilirdi. Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere, güçlerinin bu savunma hattını yarması çok zor olacağından belli bir süre sonra Japonya'nın bölgedeki hâkimiyetini kabul edeceklerdi. Kendisinden habersiz bu saldırıları gerçekleştirmiş olmasına rağmen Hitler, Amerika Birleşik Devletleri'ne savaş ilân ederek Japonya'ya destek verdi. Baştaki başarılarından sonra 7-8 Mayıs 1942 Mercan Denizi Savaşı ile 4-6 Haziran 1942 tarihleri arasında gerçekleşen Midway Savaşı dengeyi müttefiklerden yana çevirdi. 1943 yılı başlarında Amerikan ve İngiliz kuvvetleri bölgedeki

üstünlüğü ele geçirmeye başladı. 1942 yılı sonlarında Stalingrad ve Kuzey Afrika cephesinde Almanlar'a karşı kazanılan başarılar müttefikler adına savaşta önemli bir dönüm noktası oldu. Rommel komutasındaki mihver güçlerinin Kuzey Afrika'daki hâkimiyeti Ekim 1942'de gerçekleşen el-Alameyn savaşlarında İngilizler'e yenilmesiyle ciddi sekteye uğradı. Kasım ayında İngiliz-Amerikan birlikleri Fas ve Cezayir'e çıkarma yaparak Rommel'i arkadan çevirdi. 1943 yılı başında Tunus'a çekilmek zorunda kalan mihver güçleri mayıs ayında Kuzey Afrika'yı tamamen terketti.

Moskova'ya saldırı beklentisi içindeki Kızılordu'ya saldırma yerine Hitler 1942 yazında Kafkasya ve Stalingrad'ı işgal ederek savaşı daha geniş bir cepheye yaydı. 24 Ağustos 1942'de Stalingrad'a saldıran Almanlar çetin süren şehir mücadelesinden sonra ciddi yenilgi aldı. Ocak 1943'te şehirdeki son Alman ordusu teslim oldu. Almanlar artık kuzeyden güneye 3200 km.den daha fazla uzunluktaki hattı savunmak durumundaydı. Aslında Hitler, Sovyet ordusunu Don-Volga arasına sıkıştırıp imha etme planlarını uygulamaya koymaya çalışırken cepheyi daha da genişletti. Stalingrad yenilgisinden sonra Almanlar, yeniden toparlanıp 5 Temmuz 1943'te Kursk bölgesinde son bir saldırı daha gerçekleştirdiler. 12 Temmuz'da Prokhorovka'da II. Dünya Savaşı'nın en büyük tank savaşı yaşandı. Bu esnada İngiliz ve Amerikan kuvvetlerinin Sicilya'ya çıkarma yapması ve Mussolini rejiminin çökmesinin eşliğine gelmesi Kursk etrafında cereyan eden savaşı etkiledi. Hitler 13 Temmuz'da kuvvetlerinin bir kısmını Akdeniz'e ve başka cephelere göndermek zorunda kaldığı için saldırıyı durdurdu. Amerikan ve İngiliz birlikleri 17 Ağustos 1943'te Sicilya'yı ele geçirdi. Ada saldırısı devam ederken 24 Temmuz'da İtalyan Büyük Konseyi Mussolini'yi iktidardan uzaklaştırdı. Böylece İtalya savaş dışı kaldı ve faşist yönetim sona ererken müttefik yanlısı hükümet kuruldu. Ancak 12 Eylül'de Almanlar, bir harekâtla Mussolini'yi kurtarıp Alman kontrolündeki Kuzey İtalya'nın lideri ilân ettiler. Müttefikler İtalya'nın tamamını ancak 4 Haziran 1944'te ele geçirebildi.

Savaşı kazanacaklarına olan inançlarının arttığı 1943 yılı itibarıyla müttefik ülke liderleri belli aralıklarla bir araya gelip savaşı seyrine dair görüşmelerin yanında savaştan sonra barışın sağlanması adına yapılacakları ve savaşın müsebbibi

Almanya'ya karşı izlenecek politikaları ele aldılar. Ocak ayında Kazablanka'da başlayan toplantılar ağustosta Quebec'te, kasım ve aralık aylarında Tahran ve Kahire'de devam etti. Stalin sadece 28 Kasım 1943'te toplanan Tahran Konferansı'na katıldı. Konferansta ele alınan konulardan biri de üzerindeki Alman baskısını hafifletecek ikinci cephenin açılması meselesiydi. Stalin bir an evvel bu cephenin açılmasını isterken İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri arasında cephenin nereden açılacağı konusunda fikir ayrılığı doğdu. Churchill, Balkanlar üzerinden çıkarma yapılmasını önerirken Roosevelt Fransa üzerinde ısrar ediyordu. Uzun süren tartışmalar yüzünden çıkarma Haziran 1944'e kadar ertelendi, fakat bu aynı zamanda Atlantik'teki Alman denizaltıların etkisiz hale getirilmesine ve müttefiklerin hazırlıklarını tamamlamasına yaradı. Ayrıca bu süreçte Luftwaffe'nin de gücü azaltıldı.

Müttefikler, uzun bir hazırlıktan sonra ikinci cepheyi 6 Haziran 1944'te General Eisenhower komutasında Normandiya kıyılarına çıkarma yaparak açtılar. 11 Haziran 1944'te 326.000 müttefik askeri artık Fransız topraklarındaydı. Amerikan birlikleri 25 Ağustos'ta Paris'i, 3 Eylül'de de Lyons'u aldı. Fransa kısa sürede işgalden kurtarıldı ve De Gaulle Fransa'da yönetimi üstlendi. İngiliz birlikleri ise 3 ve 4 Eylül 1944'te Brüksel ve Anvers'e girdi. Doğu cephesinde ise Almanlar savunma pozisyonundaydı. 1943 yılı sonuna gelindiğinde Almanlar Ukrayna'da savunma hatlarının güneyine çekilmek zorunda kaldı. Orta kesimde Polonya sınırına doğru geri püskürtülürken kuzeyde Kızılordu 27 Ocak 1944'te yaklaşık 900 gün süren Leningrad kuşatmasını sonlandırdı. Sovyet ordusu artık hem sayı hem teknik donanım bakımından Almanlar'dan çok daha iyi durumdaydı. Kısa sürede önemli ilerleme kaydeden Kızılordu Temmuz 1944'ün sonunda Varşova'ya kadar ulaştı. Daha güneyde ise Romanya'ya karşı bir saldırı gerçekleştirildi. Bu harekât, Romanya Kralı Michael'a Alman yanlısı Mareşal Ion Antonescu'yu iktidardan uzaklaştırma fırsatı verdi. Hemen ardından Romanya, Macaristan'dan Transilvanya'yı geri almak umuduyla Almanya'ya savaş ilân etti. Bu gelişme, Hitler'in müttefiklerinin Avrupa içlerine doğru hızla ilerleyen Sovyetler ile anlaşmaya varmak için acele etmelerine sebep oldu. Bulgaristan, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ile resmen savaş halinde değildi. Ancak Stalin 5 Eylül 1944'te savaş ilân etti. Stalin'in hamlesi, Sofya'da

İktidarın komünistlerin etkili olduğu koalisyon tarafından ele geçirilmesine yol açtı. 9 Eylül'de de Bulgaristan Almanya'ya savaş ilân etti. Bu gelişmeler üzerine Alman kuvvetleri Yunanistan ve Bulgaristan'dan çekilmeye başladı. Kuzeyde ise Kızıldordu, Alman kuvvetlerini Baltık devletleri ve Finlandiya'dan çıkardı. Ancak Hitler, Macaristan ve Slovakya'nın doğu sınırında ve Orta Polonya'da kontrolü elde ederek Orta Avrupa'daki hâkimiyetini korumak için yeni bir savunma alanı oluşturabildi. Bu hat boyunca Almanlar sabit bir savunma hattı teşkil ederken Sovyetler de Orta Avrupa ve Almanya'nın içlerine doğru saldırı için hazırlık yaptı. 1 Ağustos 1944'te Kızıldordu Varşova'nın kenar mahallelerine yaklaştığında Polonyalılar, Moskova'nın teşvikiyle şehri Almanlar'dan kurtarmak adına büyük bir isyan başlattı. Ancak isyan doksan dört gün sürdü ve 250.000 Polonyalı Almanlar tarafından öldürüldü. Stalin, Polonyalıların Naziler tarafından katliamına seyirci kalmakla yetinmedi. Batılılar'ın yardım göndermek için istediği Sovyet işgali altındaki Polonya hava sahasının kullanımına da izin vermedi. Kızıldordu Varşova'ya ancak 1945'te girdi. Bu şekilde Stalin, Polonya'yı rahat kontrol edebilmek için Naziler'in Polonyalıları kıymına izin verdi.

Batı cephesinde Anvers'e giren müttefikler, Ren nehrinin dar vadisi boyunca ilerleyerek Ruhr bölgesini kuşatıp oradan da Berlin'e doğru hareket etmeyi planladılar. Market-Garden operasyonu adı verilen bu saldırı planı 17 Eylül 1944'te başladı. Ancak Hitler, Doğu cephesinden Batı'ya önemli sayıda asker kaydirdi ve 16 Aralık 1944'te müttefiklerin en zayıf olduğu Ardenler'den saldırı başlattı. Bulge Savaşı olarak bilinen bu çatışma Amerikan ordusunun Batı cephesinde katıldığı en büyük savaş oldu. Müttefikler Ardenler'de önemli kayıplar verdi. Ancak müttefikler kayıplarını telâfi edebilirken Almanlar'ın böyle bir imkânı yoktu. Bulge Savaşı Ocak 1945 ortalarına kadar sürüp gitti. Bu arada Hitler batıya sevkettiği birlikleri tekrar Doğu cephesine göndermeye karar verdi. Ancak henüz bu birlikler yerine ulaşmadan Sovyetler son büyük taarruzlarını başlattı. Bu hamle ile Alman ordusu her iki cephede de zayıfladı.

Almanlar kendi ülkelerine doğru çekilmeye başlarken 4-11 Şubat 1945'te Yalta Konferansı'nda müttefik ülke liderleri Alman topraklarını kendi aralarında pay etti. Hitler'i yenme ortak paydası onları bir arada tutmuştu. Bu hedefe çok yaklaşıldığı anda yapılan bu konferansta

Sovyetler ile Batı arasında savaşta işbirliğinin savaş sonrasına taşınmasının zorluğu ortaya çıktı. Müttefiklerin 7 Mart 1945'te Ren nehrinin batısına geçmesiyle Alman direnişinin tamamı 25 Mart'a kadar kırıldı. Eisenhower, Stalin ile Berlin'i ele geçirmek adına yarışmak yerine Ruhr bölgesini tutmayı tercih etti. 22 Nisan'da Berlin'e ulaşan Kızıldordu üç gün sonra şehri kuşattı. 28 Nisan 1945'te Mussolini ülkeden kaçarken İtalya'nın kuzeyinde faşizm karşıtı direnişçi gruplarca yakalanarak kurşuna dizildi. Hitler ise Berlin'deki sığınağında 30 Nisan'da intihar etti. 2 Mayıs 1945'te Berlin, 7 Mayıs'ta da Almanya şartsız teslim oldu. Ertesi gün bütün Alman kuvvetleri askerî faaliyetlerine son verdi. Böylece 8 Mayıs 1945'te savaş Avrupa'da sona erdi, fakat Pasifik'te devam ediyordu.

Savaşın galipleri Avrupa'da Berlin yakınındaki Potsdam'da 17 Temmuz – 2 Ağustos 1945 tarihleri arasında düzenlenen konferansta bir araya geldiler. Konferansta Almanya'nın geleceği başta olmak üzere birçok konuda fikir ayrılığı olsa da Truman için en önemli konu Japonya'ya karşı Sovyetler'in desteğini almaktı. Stalin Yalta'da verdiği sözü tekrarladı. Potsdam Konferansı, savaş içindeki ittifakın savaş sonrasına taşınmasının ne kadar zor olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Artık burada savaştan sonra iki kutuplu bir dünyanın ortaya çıkacağı âşikâr hale geldi. Konferans arefesinde Amerika Birleşik Devletleri 1941 yılından beri üzerinde çalıştığı atom bombasını acı bir şekilde test etmiş oldu. 6 Ağustos 1945'te Hiroşima'ya ilk atom bombası atıldı. 100.000 insan anında, binlerce de takip eden günlerde öldü. Bu gelişmeler karşısında geç kalmak istemeyen Stalin 8 Ağustos'ta Japonya'ya savaş ilân etti. 9 Ağustos'ta Japon hükümetinin barışı tartıştığı bir sırada da ikinci atom bombası Nagazaki'ye atıldı. 14 Ağustos 1945'te Japonya'nın teslim olmasıyla II. Dünya Savaşı sona erdi. Japonya, 2 Eylül 1945'te Tokyo körfezine demir atan Missouri adlı Amerikan savaş gemisinde resmî teslim belgesini imzaladı. II. Dünya Savaşı gerek insan kaybı gerekse maddî kayıplar açısından tarihteki en yıkıcı savaş oldu. Yaklaşık 15 milyonu asker, 45 milyonu sivil olmak üzere toplam 60 milyon insan öldü.

II. Dünya Savaşı'nın Türk ve müslüman dünya üzerinde de önemli etkileri oldu. Türkiye savaşa girmediyse de insan kaybı dışında izlenen politikanın etkisiyle savaşın verdiği sosyoekonomik tahribatı

yaşadı. Diğer yandan savaşta izlediği tartışmalı tarafsızlık politikası sonucunda savaşın galipleri tarafından eleştirilere mâruz kalması, İsmet İnönü başta olmak üzere iktidar çevrelerinde savaş sonrası Sovyet yayılmacılığı tehdidi karşısında Türkiye'nin yalnız kalacağı endişesine yol açtı. Dolayısıyla Türkiye'nin savaşın sonuna doğru en büyük uğraşı, Sovyet tehdidi karşısında Batı'dan askerî ve ekonomik yardım elde etmek ve bunun için de çok partili siyasal sisteme geçiş gibi Batı dünyasına uyum sağlayıcı adımlar atmaktır. Bu adımlar bir anlamda Türk modernleşmesinin bir gereği idi. Fakat aynı zamanda Türkiye'nin iç ve dış siyaseti üzerinde Batı'nın, özellikle de Amerika Birleşik Devletleri'nin nüfuzunu arttırdığı da şüphesizdir.

Savaş müslüman dünyasında da önemli kayıplara yol açtı. Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Asya'da yaşayan müslüman toplumlar savaşın güçlerin hedefi haline geldi. Başta Kırım Tatarları ve Ahıska Türkleri olmak üzere pek çok müslüman ve Türk yerinden edildi. Bu sürgünler aile parçalanmalarının yanında önemli oranda can ve mal kaybına sebep oldu. II. Dünya Savaşı'na kadar çoğunluğu İngiltere ve Fransa'nın sömürge idaresi altında bulunan özellikle Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkeleri savaşın ardından bağımsızlıklarına kavuştular. Ancak Batılılar tarafından suni bir şekilde tanımlanan sınırlara sahip olan ve yönetimleri kabilelere, mezheplere ve aşiretlere dayanan bu devletler kısa sürede bölgeyi şiddet sarmalına döndürdü. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri önderliğinde kurulan uluslararası sistem içerisinde idarî ve ekonomik yapıları şekillenen müslüman ülkelerin çoğunluğunda sömürge dönemini aratmayan anlayış ve uygulamalar sürdürüldü. Devam eden çatışmalar, küresel güçlerin bölgenin kaynaklarına nüfuz etmesine yol açarken İslâm coğrafyasında kan ve göz yaşının artarak devam etmesine sebep oldu.

BİBLİYOGRAFYA :

- B. Collier, *The Battle of Britain*, London 1962; R. Cartier, *İkinci Dünya Savaşı* (haz. Safa Kılıçlıoğlu), İstanbul 1975, I-II; W. Scott Dunn, *Second Front Now*, 1943, Alabama 1980; J. Keegan, *The Second World War*, New York 1989; H. P. Willmott, *The Great Crusade: A New Complete History of the Second World War*, London 1989; M. Gilbert, *Second World War*, London 1995; A. W. Purdue, *The Second World War*, London 1999; R. A. C. Parker, *The Second World War: A Short History*, Oxford 2001; Spencer C. Tucker, *The Second World War*, Hampshire 2004; Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, Ankara 2005.

